

جریدہ علیہ

مشجعت جلید اسلامیک جریده رسمیه سیدر

جمادی الاخره سنه ۱۳۴۰

عدد ۷۲

شمیلاک آیدہ بر نشر اولنور

برنجی سنہ

فلسفه دین

۲ — دینک انکشافی

« امر دینک انکشافی تحتده ایکی شی آکلاشیله بیلیر : بری انسانک دروننده بر انکشاف، بناء علیه مثلاً دیندارلق انکشافی ، دیکری ده اشکال خارجیه نک، اعمال ، عنعنات و کتبک ، بناء علیه حرث تظاهری اولق اوزره دینک انکشافی . شویله ده دنیله بیلیر : دینک انفسی و آفاقی یا خود روحی و احتوائی (مادی دکل) جهتک ؛ شخصی دین ایله ادیان منفرد و یا همدینلرک ؛ عمومی یا خود خصوصی دینک انکشافی . هر کس بونی بو کون کمندینه تفریق ایده بیلیر ؛ فقط تاریخاً بللیدرکه بو برلشیر . چونکه ماضیدن نزه یالکیز امر خارجی نقل اولمشدرکه کتب سلویه بونک اک قیمتداریدر ، اسکیدن یاشیان نوعلرک احوال روحیه سنی ده بوندن استنتاج ایدرز ، انسانک کمندییی ایچون ساکتانه محافظه ایتدیکی صرف خصوصی دین تماماً دین یورغونلنی ، ریسیلک و حرث اخیرک بر محصولیدر ؛ و آنجق بوزره انسانک دروننده کیزله میوب بلکه باشقه لرینه الفاظ یا خود عنعناته اشتراک واسطه سیله خبر و بردیکی شیلره دائر نتیجه لر ویره بیلیر . خالص درونی دیندارلق بتون ممارسه دینیه نک مضمونی ، روحی ، حتی مقصد اقصاصی اولق اوزره ینه اوله یوکسک تقویم و تکریم اولنه بیلیر — مطالعه تاریخیه ایچون نوات ایله قشربک تفریق بوراده ناقابل اجزادر ؛ بز هر ایکسینی احتوا ایدوب بردن تمثیل ایدن ثمریه مربوط قالمغه مجبورز .

شیمدی بر انکشاف مفهومی پک عمومی اوله رق شایع اولان استعمالدن تصور اولندیغندن ده چوق کوچدر . هیچ برحاله بو کیفی رتغیر بیعنا به دلالت ایتمز ؛ برانکشافک معناسی لکن بلا تردد و قایعدن ده اوقونه ماز . انکشافله خاطر مزه کلن سافلدن اعلایه ، ناقصدن ده کامله تدریجاً ترقی ، برطاقم قیمت حکملرینی اوکجه دن وضع ایدرکه بوفرقلر اونلره کوره حکم آلتنه آلیر ؛ یالکیز زمانا او وجهله که ده صوکره اولان ده اوکجه اولاندن دائماً ده اعالی اولسون ، بواک سطحی مطالعه نک او کرتجه کی کبی هیچ برانکشاف معنوی دکلدر . انکشاف ایله ترقی (بر هدف یا خود مفکوره جهتنده) عینی شی دکلدر ، بلکه انکشاف ترقیات و تأخراتی متضمندر ؛ تأخرات انکشافی ایلر یلتمیه رکه ، فقط رفعه ده

مقتدر اولمیه رق توقیف ایدر . انکشاف بر آقینتیدر ، ترقیات و تأخرات ده طالع لر در که روز کار اولری آقینتییه قارشیده سوره بیلیر . شو قدر که تأخر فکری ، که ناقابل اجتنابدر ، زیرا خط مستقیم کبی دوز بر انکشاف سلسله سی (بر قومه بیله) اصلا کوستریله من ، مسأله یی نادر صورته قاریشدیریر ؟ کری - یا خود یان خطوه دیه قاورانان هرشی واضح و بسیط دکلدر . بومشکلات تمامیه بو صورتله بر تاریخ - یا خود طبیعت فلسفه سی ایچون ده موجوددر . بو خصوصده ۱۹ نجی عصرک تکامل تمایل شدیدی ایچون نمونه ک بولنان تکامل نظریه سی (عامیانه : داروینیزم) عینی صورتی کوستیریر ؛ اولاً انسانک طوغریدن طوغرییه مایموندن تناسلی تعلیم ایدلدی ؛ بوگون بو صورتلر مشترک مجهول بر جد اصلیدن تفرع ایدرک بریان شعبه سی وانسان ایله مایمون قرابتدار (یعنی یکنلر) صفتیه قاورانیر . فقط بو حالدده شبه انسانلرینه تکاملک بر رکیندر اما هیچ ایلری خطوه دکل ، بلکه بر یان خطوه یا خود کری خطوه در . بویله سنه آتاویزم یا خود تردی ده دیلیر ؛ تاریخده کری تشکل ، طور غونلق ، تردی وهکندان بحث اولنورکه بونلر تکاملک جریانی منع و قطع ایدر . او حالدده فیتیشیزم ، توتهمیزم وامثالی ده بو صورتله یان - و کری خطوه لر اولورلر .

امدی دین باندده واضح بر قیمت حکمی اولان ایلاک بر حکم اساسی بزه شو فکری ویریرکه ده یوکسک حرث اقوامنه کذلک دها عالی بریندارلق مناظر اولمیدر . بوندن پک عمومی اولان شو قاوریش حصوله کلیرکه اقوام غیر متمدندن اقوام متمدنهیه مثلا بر تنزل دکلده بر تعالی میدانه کلیر ؛ اقوام متمدنه مرفقات ترقینک پایه بالا تریننده طور ورلر واونک فوقندهده آنجق انشاایدیله بیله جک بر مفکوره بولنور . شو قدرکه مرقانک درجاتی حقنده بونلکه هنوز برشی حصوله کتیرلهمش وهله آرامقده اولدیغمز انکشاف دینینک معناسی حقنده دها آز برشی یاپلامشدر . معنوی بر انکشاف قوانینندن اصلا بحث ایدلیه جکدی ، زیرا بوکله نک قوانین طبیعت طولانیسیله ریاضی - میخانیک بر معنای معینی اولوب بوراده ایسه بویله قوانین شبه سز یوقدر . مشوش ، غیر منتظم تعاقبه مقابل اولمق اوزره بر ترتیب وانتظام معنای اعمیجه لکن بر انکشافک معنی ، مدلول یا خود فکری تعبیراتی دها ایی اصابت ایدر .

مسأله یی برده مقصد — افکار ایله یا خود ، سلسله تکاملک بررکنی دائماً ک اوکجه علیت صورتیه مؤثر اولمق اوزره دوشونلش اولمق ضروری اولسون ، تکلیفیه کوچلشدیرمک

لر و مسزدر . دینده مقصد الك یوكسك درجه موجودیه واصل اولوب ده ایلری مفكورهیه
چالشمله برابردر ؛ بونده تكامل نوع انسانك تربیه سینه راجع اولور . منفرد حالرده
فقط بو ایلری تمیدیکی کی دائماً فرضه مستند اوله رق بوراده خاصه قاریشیق کورون
علیت ملاحظه سی ده او یلده در . پك عمومی اولان جهتی خطوط منفردده واضح صورته
طایفه حق بر سلسله تشکلی کو سترمک و بوراده یکانه ممکن اولان علل روحیه نی (طیعت -
وزمان حالات مقارنه سی امور طبیعی سی آنجق بالواسطه مغالعه یه آلیر) بر درجه یه قدر
تنویر اتمک میسر اولور سه ، بو الویریر . لکن بوده تاریخ دینك واقعاتندن بسیطجه
اوقونده ماز .

چوقدن بری انکشاف کله سی بر چفت معناده قوللانمقددر : متقدمین ایله متوسطین
بر تکامل فکرینه مائل اولمشلدر که بونده هرشی حقیقی صورته ذاتاً بدایتله برابر ویریش
اونده بالقوه موجود و ممکنوز دوشونولور . بونک ایچون نمونه لك ، استعدادات انسانیه لك
تکاملیدر که (مثلاً برصناعت ایچون) ذاتاً رشیم حالده موجود تصور اولنور ؛ علومده ده
ریاضیاتده کی قوه دن فعله اخراج که بونده متعارفله و مقدمات ایله قوانین ممکنه لك کافه سی
ذاتاً ویریش اولوب یالکیز نفکر واسطه سیله بولملری لازمدر . بونک خلافه یکی زمانه
عائد اولان انکشاف فکری شودر که بونده اولجه اصلاً موجود اولمان کر چکدن یکی رشی
ظهوره کلیر ، وهیچ اولماز سه بونده کی تألیف عناصر اولکسندن کاملاً باشقدر . هرشیدن
اوجکه تاریخنده ، ارض و مخلوقات ارضك تاریخنده بویه دوشونولور ؛ نوع بی آدمه ممکن
اولانی تاریخ بزه انکشاف ایتدیریر ؛ فقط بونکله برابره بر چوق شی کاملاً تغیر ایدر
واسکی ده برابرنده یکی ذاتاً احتوا اتمز . بومفهوم حقیقونجه در ، تکامل اساس اعتباریله
ماوراء الطبیعه جه در .

بوراده بونکله مسأله لك ساده ده دیگر برقاوریشتن عبارت اولان شوسؤال مقصده
مناسب اولمق اوزره ربط اولنور : دینك انکشافده حقیقت حالده نه انکشاف ایدر ؟
بوده ینه دینك حقیقت و تعریفنه متعلق اولان سؤالدن ناقابل تفریقدر . الك موافق بوراده
انکشاف فکریله معین بر مابعد الطبیعه برلشدر مکدر ؛ نته کیم (هه غل) کی که اساس
اعتباریله بالذات اله تصویری انکشاف ایتدیروب اونکله ده دینك موضوعنی جریان تغیره براقیر .
یاخود (آ . دورر) وسائر لری طوغروجه انسانك شعور ذاتی انکشاف ایتدیروب بو
صورته هه غلک ده منطق اولان حرکته مقابل « عملیه دینه لك بر مناقشه دروینسنی »

عرض ایدر لرسه غیر طبیعی تصویر لر اولمه دن ایش اصلا یورومز واکثریا بویه بر بلانه
او یغون کلین شی ساده جه بر طرفه بر اقلیر . تقریباً (غ . و . مایر) ک تصویر ی ده ا آز
ایقانی واستدلالی تصویره بر نوع انتقال عرض ایدر . بو ذات انسا ک جناب حقه اعتمادنده
درجه وشدته کوره مراتب دینک تعاقب ایتدیکی بر معیار کورور ؛ حتی اک او کجه دینک
حقیقتی ده بویه بر اعتماد مناسبتنده کورور . بویه ده ا زیاده روحی تصویر لر ده بر انکشافه
متوجهدر ؛ شعور ذات کی اعتمادده ذاتا اک قبا اقوام غیر متمدنده غنچه حالنده کنسینی
کوستیر .

یکی بر شی میدانه کتیر انکشاف حقیقی فکری ایه استقرائی بر مابعدالطبیعه ایچون
انکشافک روحی اولمق اوزره معتبر اوله جق بر اساس منفرد کشف ایتک لازم دکدر .
اوحالده اولاه عمومی اوله رق دنیه بیلیر که انکشاف ایدن شی اله فکری و بو وجهه انسان
ایله جناب حق آراسنده کی مناسبت ، یاخود جناب حقه قارشی تعین وضعیت ؛ عمومی
بر طرز حرکت ، روحانی بر قانون اساسیدر . تعریف سابق نظر دفته آنجه بو حالده
انکشافده آریجه اساسلر صفیه شونلر کنسیدیرینی کوستیریر : انتظامده ترقیات ، واخلاصه
ابتدادن آنجق مبهم اوله رق سزینلک مفهوماً توضیحی ایه عبادتک تصفیه واصلاحیدر .
بوکا انضماماً بشریتک ترقی اخلاقیسده خیرک ترفیی واله تصورنده اساس روحینک ده ا
قوتلی ظهوریدر . بویه قاوریشله اعتماد یاخود شعور ذاتک ابرازی ده برلشیدریله بیلیر ،
سونسز که تعیین صلاحیتی بویه بر نقطه نظره منحصر اولسون ؛ بومقایسه لر معناسنجه بر
مفکوره استقامتده بولان هر شی ترقی (مقابلی ده کریله مک) اولمق اوزره اعتبار اولنور .
بو بایده جغرافیائی ، سیاسی ، کذلک داهی شخصیتلرک مداخله سی کی اک مختلف اسبابده
مقصده الیریشلی اوله رق تاثیر ایدر . فقط غایه کمال بر دیندر که اک کریم واک مجرد و غیر
مادی اله تصویری حائر در . بوده کنسندده بوالهک بر تأثیری کورون اک یوکسک اخلاق
ایله مربوط اوله رق که اونک واسطه سیله انسانله الهک مناسبتی ذاتا ده ا صافی ، دهادرین
وده ا صمیمی اولور . اوحالده نوع انسان ایه دینی اونکله برانکده وینه بالذات او نوع
کنسینی دینی واسطه سیله انکشاف و تکامل ایدر .

بوراده ده بر استعداد قایلر ؛ فقط بونک صوکرده کی هر شیئی بالقوه حاوی اولمسی لازم
دکدر ، بلکه یالکسز بر اله فکرنی قاورامق استعدادی . بونکله برابر بو استعداد ، اله
واحد فکری ده اصلی اولمی ، تعیین خصوصیتی ایه محمول قلنیرسه ، بناء علیه ابتدائی

بر وحدانیت الهیه (یا خود وحدانیت اضافیه) ادعا اولونورسه او حالده یکی بر مسأله قارشیسنده بولونولور . بوصورته وحدانیت الهیه ایله بونک انکشافه محسوب ایدیه میه جک اولان هر شی تدنی ، تردی وسقوطدر . فیلسوفلر بوندن اکثریا اجتناب ایتدکری حالده جمهور الهیون ، باخصوص هر دینک سنیلری محکم صورتده بوکا صیقی طوتونولور ؛ اولنرجه بوفکر برزمان جتنده حیاتدن سوکره وقوعه کلن هبوط آدم وقعه سیله وبوباده کی نص دینی مدافعه ایتک مسأله سیله ، سوکرده لکن اسکی ، افلاطونه قدر کیدن افکار فطریه تعلیمیه رابطه دارد ؛ باشقه صورتله کاملاً متروک اولان بو آکلیدش یالکیز بوراده حالا محافظه اولنور . بواقدمات نهایت شونی اوکجه دن وضع ایدرلرکه دینسز هیچ بر قوم یوقدر واک ابتدائی انسانلرکده سائر فعالیت روحیه یه اولدینی کبی یالکیز حال نومده بولنان بر استعدادلری دکل ، بلکه ذاتاً دینلری واردر .

بوراده حکم قطعی یی ویرملری لازم اولان وقایع مع الناسف هیچ بر محکم لسان قوللانیورلر . دست قضا همان عمومیت اوزره ، کذلک نوع انسانک اصلنده ره اوقدر نمونیتله بیلیمسی آرزو ایده جکمز ایلك بدایتلری بزدن اسیرکویه رک مستور براقشدر . علوم وفنون دینک ابتدائی امین صورتده اثبات ایده من . اوزون وقندن بری آنتروپولوغلر کاملاً جن عقیده سی وکثرانیت ایله برلکده تکامل نقطه نظرینه طرفدار اولمشلرسده . شمعی بروحدانیت اصلیه ایچون قوللانیله بیلجه جک بیوک برمازومه موجوددر . متعدد اقوام غیر متمنده برطاقم روایات و اخبار بولتمقده درکه بونلر بررب اعلانک اشاراتی ، بر موجود محیط وهکذانک سزشلری دیه توسیم ایدیلوب وحدانیت اصلیه اولمق اوزره قاورانیله بیلیر .

* *

انکشاف وتکاملی ایلری سوق ، اداره وتنظیم ایدن قوتدن مابعد الطبیعی معناده سؤال اولنورسه ، بوبر قوت غیر ماده نیک روح یاخود تاثیرندن باشقه برشی اوله ماز . بوندن طولانی ده بونک ایضاحی دائماً روحی ، شوقدرکه بوراده عمومی یاخود اقوام روحیاتجه بر ایضاحدر . معنوی شیلرده اسباب اولمق ارزره دائماً اراده دخی تسمیه ایتدیکنم بر قوت تصور ایدرز . دینجه دوشونلدیکی حالده بالذات جناب حقک اراده سیدرکه انکشاف وتکاملی

ایجاب ایدر ؛ فقط صرف فلسفی بر تعیین ده باشه مقولاته واصل اولماز . انکشافک اسباب
و علل ثانویه سی بو حالدہ تاریخ سیاسی و حرثینک وقایع ظاہریہ سی ، اقوامک جغرافیا
و آنتر و پولوژی یه عائد خصوصیاتیدر . انکشاف و تکامل تظاهر خارجیسی اصلا صرف
روحی یا خود منطقی بر تظاهر دکل ، ایکی جزؤک ، یعنی (فرضه مستند اولان) جریان
روحی ایله مختلف تأثیرات طبیعیہ و حرثیہ نک بر محصلہ سیدر . »

اشرف افندی زاده

شوکتی

